

101 platser du inte vill missa UPPTÄCK GOTLAND

Dick Wase

Fornsalens förlag 2019, andra upplagan. Text Anna Jutenhammar, Sara Eliason, Lena Idestrom. Faktagranskning Susanne Thedéen.

Som ett komplement till ”UPPTÄCK VISBY” utgavs samma år (2019) andra upplagan av ”UPPTÄCK GOTLAND”. Detta arbete är kanske, ur medeltidssynpunkt, inte fullt så illa som Visbydelen, men jag kan verkligen inte säga att det är bra.

När man skärsådalar vilka personer som ligger bakom de bägge arbetena får man nästan känslan av att det finns en medveten tanke om att eliminera så många män som möjligt som medarbetare, som om man försöker bevisa att ”kvinnor kan bättre än män”. I Visbyverket har åtta kvinnor och två män medverkat och i det om Gotland lika många kvinnor, men bara en man, vilken förmodligen endast hängde kvar från första upplagan, nämligen förre landsantikvarien Lars Sjösvärd. Jämför också att ledningsgruppen på Gotlands museum enbart består av kvinnor och att två av tre medarbetare på samma museum är av detta kön, samtidigt som man där inte är villiga att arbeta för en jämnare könssammansättning (ett förslag om detta på årsmötet för Gotlands forn-vänner 2021 avvisades).

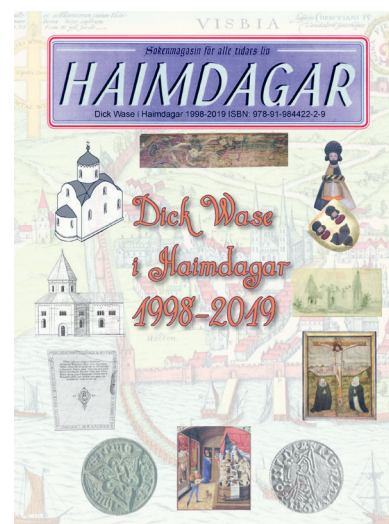
Att kvinnor kan ha bevisats många gånger, så det behöver vi inte gå in närmare på. Men, det blir inte särskilt lyckat om man försöker bevisa det genom att försöka eliminera män i arbetet. Det vittnar såväl ”UPPTÄCK VISBY” som ”UPPTÄCK GOTLAND” om, särskilt som de verkligen inte är vittnesmål om att kvinnor kan.

Ett uppenbart problem med det senare arbetet är att texten inte, som jag förstår det, haft en kompetent faktagranskare (inte heller den förra texten hade det). Det är landsantikvarien och museichefen Susanne Thedéen som utfört denna, med milt sagt tveksamt resultat – åtminstone vad gäller medeltiden. Det är naturligtvis fantastiskt att Thedéen har sådant självförtroende att hon tror sig om att bara på några få år bli så kunnig på gotländsk historia, kultur och natur – något som tagit andra, inklusive undertecknad, decennier att uppnå inom respektive specialområden – att hon omfattar *allt* kunnande. Samma fadäs har Thedéen gjort tidigare i Gotländskt arkiv (2018),¹ då hon visade att hon inte är uppgiften mäktig. Men, är man inte beredda att satsa på kunskap och kvalitet så får man resultat därefter.

Själv är jag specialiserad på gotländsk medeltid, så jag skulle inte drömma om att agera faktagranskare på något annat ämne än just detta, men då jag gör det på denna bok blir resultatet minst sagt nedslående. I rättvisans namn ska väl sägas, att intentionen att innefatta natur, viss flora och fauna, m m, vid sidan om historia och kultur är lovvärt, men jag tror att den rätta vägen att gå hade varit att göra två verk. Särskilt som intressenterna i de olika ämnena sällan överskrider gränserna för det som inte ligger inom intresseområdet. Som det är nu framstår det som ett mischmasch av alltför urvattnade ämnesområden. Jämför man nu resultatet med den ”Kulturen på Gotland” som utgavs som Gotländskt arkiv 1987 så förbigås i ”UPPTÄCK GOTLAND” platser vilka jag som historie- och kulturintresserad tycker borde ha varit med, som t ex Lauks, Kauparveröset, Majsterrojr, Vatlings, Jacobsbergs park, Dalhems och Martebo kyrkor, Roma kloster (som bara nämns i förbifarten), Gervide gravfält, Bringes i Norrlanda m m. Men, det där är ju personligt och smaken är, som bekant – precis som koreanska halvön – delad.

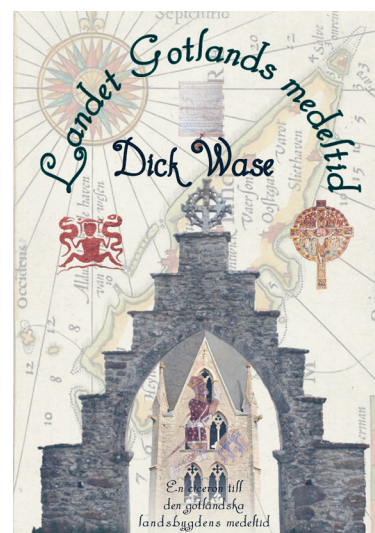
¹ Se Wase 2020 s 422ff.

[Tillbaka till hemsidan](#)

Livet på Visborg slott,
av Anders R Johansson.
Den ultimata boken om
den en gång stora och
mäktiga borgen i Visbys
sydöstra hörn.

*Dick Wase i Haimdagar
1998-2019.* Viktig forskning
kring medeltidens
Gotland.

Landet Gotlands medeltid, gotländska landsbygden på denna webbsida i bokform.

Prenummerera på den i särklass
bästa och mest vetenskapliga
gotländska historiska tidskriften.
HAIMDAGAR.
info@haimdagar.se

DE MEDELTIDA VISBYKYRKORNA

En vägledning till kyrkoruinerna
och domkyrkan

Dick Wase

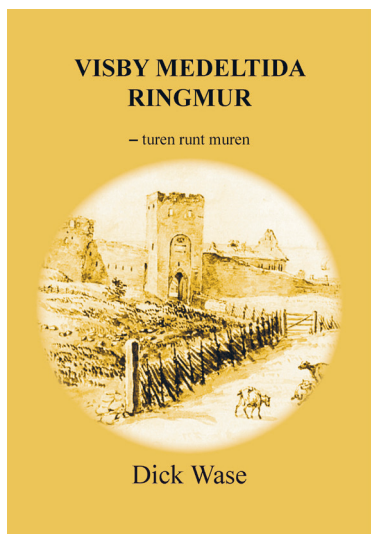
De medeltida Visbykyrkorna.
Den bästa ciceronen till Visbys
medeltida kyrkor.

Människornas Visby, den överlägset bästa guiden till Visbys medeltidshistoria.

Prenumerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

Visby medeltida ringmur – turen runt muren. Den bästa och mest perfekta skriften för din tur runt Visby ringmur.

Mer bekymmersamt är dock att det i historiesammanfattningen, "Från forntid till nutid" framförs gamla myter och obekräftade teorier som rena fakta. Helt utan grund påstås (s 253) att det var på 500-talet som åsaguden Oden dök upp på ön. Han finns inte belagd i några namn (orts- eller personnamn, inte ens åsarna finns där) på ön överhuvudtaget utan dyker upp på de gotländska bildstenarna först omkring år 700, sannolikt i samband med [skatteöverenskommelsen](#) med sveakungen.

I samband med kristningen påstås att Olof den helige var en central figur i kristnandet av Gotland (s 257), vilket mildt sagt är omtvistat – och *definitivt långt ifrån fakta*. Uppgiften är ett senare tillägg till den s k "[Gutasagan](#)", inkommet först sedan Olofskulten börjat att växa till på ön från 1100-talets slut. De norska källorna om helge Olof har inga uppgifter som kan styrka påståendet som framförs.

På samma sida (s 257) påstås att gotlänningar, både på landsbygden och Visby, under flera århundraden efter vikingatiden fortsatte att vara aktiva i handeln. Landsbygdens deltagande i fjärrhandeln efter 1000-talet finns dock inte styrkt i något enda dokument eller inskrift och ingen gotländsk lanthamn omtalas för handel förrän under det källfattiga 1500-talet. Något som är minst sagt anmärkningsvärt, eftersom en status som fjärrhandelsplats rimligen borde ha visat sig i de under 1300-talet mer flödande källorna. D v s, om någon varit en sådan.

På påföljande sida antyds att ryska köpmän, jämte tyska, blev allt mer dominerande i den nordeuropeiska och gotländska handeln, för vilket påstående inga belägg finns. Tyskar – ja – men det finns ingen anledning att dra in ryssarna, eller några andra icke tyska folk, i detta.

Det som påstås på nästföljande sida (s 259), att förändringar 1280 skulle ha förändrat situationen för handlande bönder, är ju fullständigt nonsens! För det första finns det inte, som redan påpekats, några som helst belägg för "bönder" i källorna, för det andra finns det följaktligen inga belägg för att bönder varit del av några hansom. De gotlänningar som bedrev handel var baserade i Visby, vilket bl a visas av att det var dessa som 1280 tillsammans med visbytyskarna bekräftade ett viktigt beslut som togs inom hansomnas ram. Följaktligen stämmer inte heller påståendet att överskottet som bönderna gjorde på handel försvann (s 260). Om denna påstådda "handelsekonomi" varit viktig hade kyrkbyggena på ön upphört då, inte sjuttio år senare! Därför blir det lika illa att tala om en nedgång före 1350. Det var då den – i och med pesten – väldigt plötsligt satte in, snart förstärkt av Valdemarståget, men först då! Bra är dock, att man på följande sida talar om möjligheten av ett svek från stadens sida gentemot bönderna då Valdemar landsteg på ön.

En sak jag undrar över är vilka kapare/pirater som härjade öns kuster före störtandet av kung Albrekt av Mecklenburg 1389? Sitter muséet här på kunskaper som inga andra har?

På s 263 följer detta helt obestyrkta påstående att Tyska orden skulle ha påbörjat bygget av Visborg slott. Det är sentida spekulationer och muséet, med faktagranskaren Susanne Thedéen, utgår från att hypoteser sexhundra år senare än händelserna är mer tillförlitliga än ett samtida ögonvittne som 1411 skriver att det var Erik av Pommern som påbörjade bygget. I sammanhanget är det fullständigt absurt, att källor som är 200 år senare än händelser (som t ex Snorre, vilken haft äldre talesmän) kan förkastas p g a tidsskillnaden (dock icke i denna skrift, varför vi får utgå från att Gotlands museum betraktar senare hypoteser som mer trovärdiga än samtida uppgifter), men här godtas glatt moderna hypoteser framför ett samtida vittne. Det är uppenbart att man inte känner till mycket om källkritik på muséet. Här saknas också ett tidsperspektiv. Det var först sedan Erik av Pommern fördrivits från sina kronor som hans kaperier började.

2

I SKUGGAN AV TRIUMFEN

En gotländsk medeltidsroman av:
DICK WASE

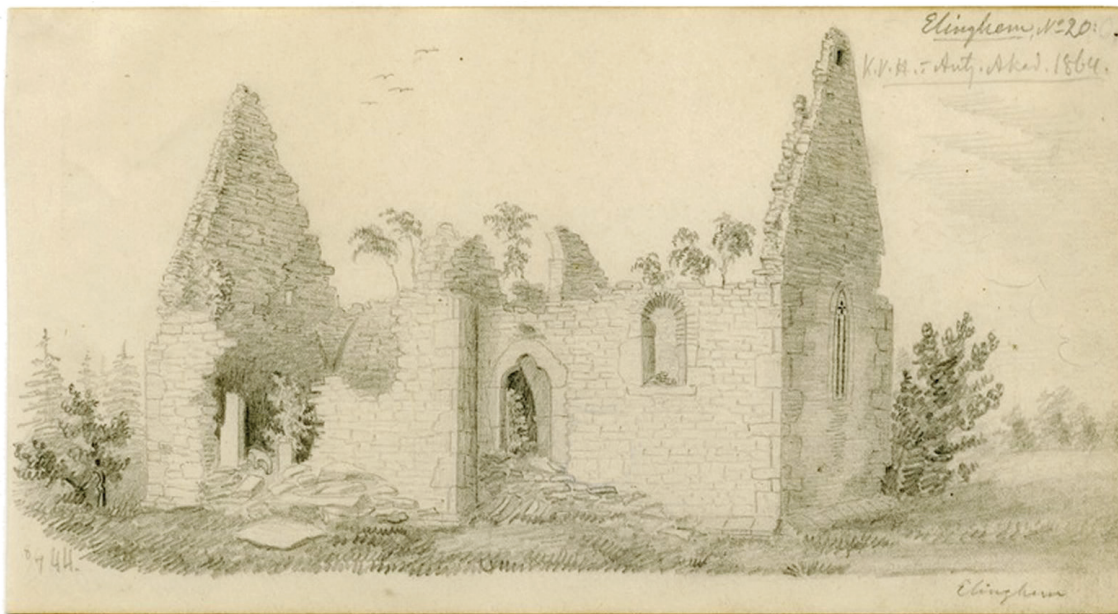
I skuggan av Triumfen.

Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Texter kring Gotländsk medeltid. Viktig forskning kring medeltidens Gotland.

[Tillbaka till hemsidan](#)

Elinghems ödekyrka 1864. Raset i den södra långhusmuren framstår fortfarande då som väldigt tydligt.

I avsnittet om de gotländska kyrkorna påstås därefter (s 295) att inbördeskriget 1288, Digerdöden och Valdemarståget 1361 skyndade på öns ekonomiska nedgång. Hur man kan få in inbördeskriget i detta är ett mysterium, för precis som påståendet om att det var 1280 som nedgången påbörjades (se ovan) så motsägs denna "nedgång" av de många kyrkbyggen som tar vid under första hälften av 1300-talet. Eftersom jag dock inte tror mig om att vara lika allvetande som faktagranskaren Susanne Thedéen så avslutas min textkritik där. Några detaljer i platsbeskrivningarna återstår dock. De är dock inte särskilt många, eftersom beskrivningarna är korta och summariska och de som i boken totalt rör medeltiden faktiskt inte är fler än ca en fjärdedel av alla platser som "jag inte vill missa".

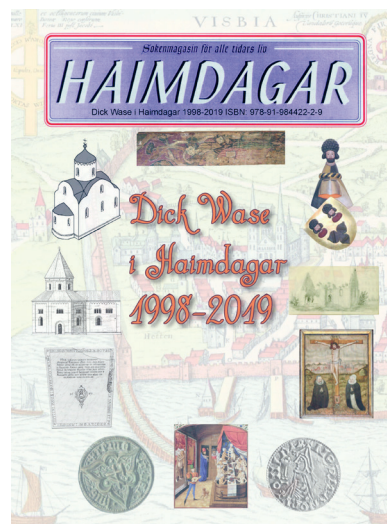
4. Elinghems ödekyrka: Det var inte en brand som omvandlade kyrkan till en ruin. Strax före 1600 blev trycket från valvbågen/valven för starka på långhusets sydvägg, vilken rasade utåt. Jag ingav 1997 en rapport till muséet om detta efter en partiell arkeologisk undersökning.

5. Lickerhamn och Jungfruklint: Det borde ha nämnts, i samband med sägnen, att [Lik\[g\]air](#) är en historisk person, som namngivit Lickershamn (Lik[g]airs hamn), vilken person också nämns i [Gutasagan](#).

11. Bungemuseet och Bunge kyrka: Armborstpilar och pikstötter på dörren till det kraftigt byggda tornet visar inte att *kyrkor* i krigstider var del av försvarsorganisationen, däremot att sannolikt vissa kyrkor även byggts med tanke på försvar.

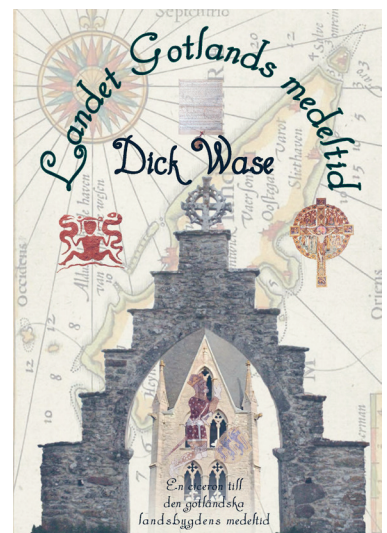
12. Gamla hamn: Det blir missvisande att kalla det för en medeltida hamn i samband med fynd av ostron och skärvor av tegel och tyskt stengods. Skärvorna av tegel måste inte tyda på långväga handel, tyskt stengods är inte ovanligt och vi vet inte från vilken tid ostronen är. Hamnen har också nämnts i samband med visbyfiskares verksamhet i området.

[Tillbaka till hemsidan](#)

Livet på Visborg slott, av Anders R Johansson. Den ultimata boken om den en gång stora och mäktiga borgen i Visbys sydöstra hörn.

Dick Wase i Haimdagar 1998-2019. Viktig forskning kring medeltidens Gotland.

Landet Gotlands medeltid, gotländska landsbygden på denna webbsida i bokform.

Prenummerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*. info@haimdagar.se

DE MEDELTIDA VISBYKYRKORNA

En vägledning till kyrkornas och domkyrkan

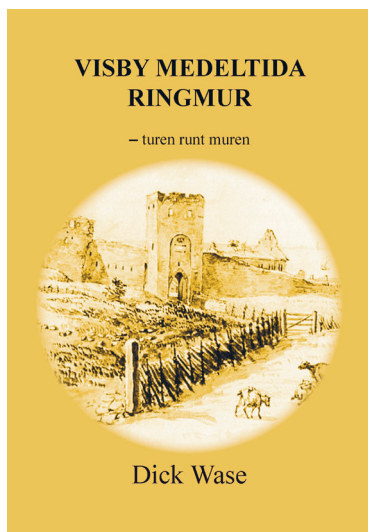
De medeltida Visbykyrkorna. Den bästa ciceronen till Visbys medeltida kyrkor.

Människornas Visby, den överlägset bästa guiden till Visbys medeltidshistoria.

Prenumerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

Visby medeltida ringmur – turen runt muren. Den bästa och mest perfekta skriften för din tur runt Visby ringmur.

13. Lärbro kyrka och kastal: Rent allmänt ifrågasätter jag vad den här typen av sägner – särskilt när de förblir okommenterade som den om Takstainar – har i beskrivningarna att göra. Sägner är också kopplade till en järnålderstida grav på gravfältet "Backahagen" i Tingstäde och kopplingen till Nicolaus Taksten, som dog 1274, beror på en gravstenstext som kan tolkas på flera sätt.

23. Domarlunden och Sangelstenen på Laikarhagd: Här hävdas att [Gutasagan](#) påstår att det var ett slag 1029 på Laikare hagd, vilket är fullständigt uppåt väggarna! Uppgifterna härrör från historieskrivaren [Strelow](#) (1633), vilken refererar ett sammelsurium av folksägner. Det finns ingenting i källorna som kan styrka att Olof den helige haft något som helst att göra med Gotlands kristnande, mer än Gutasagens påstande (se texten ovan). Däremot är det högst sannolikt att här stod ett slag mellan nordergutarna och kung Birger 1313. Varför det däremot utelämnas till förmån för Strelows refererade sägner är ett verkligt mysterium.

26. S:t Olofsholm och Kyllaj: Att påstå att de arkologiska undersökningarna bekräftar att det fanns en träkyrka på platsen på 1000-talet är verkligen att övertolka fynden. Dessutom förbigås indikationerna på att det stod ett förkristet hov på platsen före kyrkan. Det enda vi säkert kan säga är att det senast under 1100-talet fanns en kyrka på platsen, särskilt som skalmuren för kyrkan har placerats över en grav som daterats mellan 1024 och 1164. D v s omkring år 1100.

53. Lau kyrka: Var finns en handelsplats vid Lausviken belagd? Den är ju så hypotetisk att inte ens den gotlandspatriotiska webbsidan "[Guteinfo](#)" nämner någon sådan.

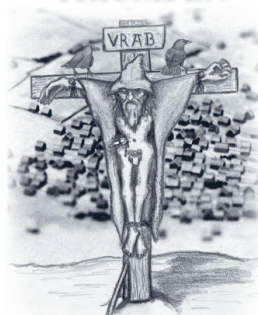
58. Kattlunds: Här upprepas en av Gotlands museums moderna favoritmyter, att handelsmannen Johannes Catlond bodde på gården i slutet av 1200-talet. Undertecknad, vilken var den som upptäckte dokumentet där Johannes Kattlund nämns, har hela tiden understrukt att han

Kattlunds gård på 1920-talet. Foto J W Hamner.

4

I SKUGGAN AV TRIUMFEN

En gotländsk medeltidsroman av:
DICK WASE

I skuggan av Triumfen. Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Texter kring Gotländsk medeltid. Viktig forskning kring medeltidens Gotland.

[Tillbaka till hemsidan](#)

var rådmän i Visby, eftersom han tillsammans med den tyske Andreas van Kampen år 1294 var (råds)sändebud för att försöka få tolv gotländska koggar som belagts med kvarstad i Scarborough i England frigivna. Sin vana trogen ignorerar muséet undertecknad och bättre vetande och framhårdar istället med sina egna, eller andras, påhittade myter.

64. Søndre kyrka och kastal: Åter detta sägenberättande. Är boken gjord för barn?

71. Hablingbo kyrka: Det fanns utrymme att nämna stenen som nämner att Helge for västerut med vikingarna. Tillsammans med nordportalen är det en detalj i kyrkan som pekar mot Danmark (Skåne).

84. Roma kungsgård: Åter så antyder Gotlands museum att det sitter på källmaterial som det vägrar att göra tillgängligt för bredare forskning, nämligen dokumentet som visar att alltinget beslöt att klostret i Roma skulle få byggas. Annars kanske en mer försiktig skrivning vore på sin plats. *Förmodligen* krävdes det alltingets tillstånd, men – det vet vi inte säkert.

88. Västergarn och Paviken: Det påstås att det var till Västergarn handel och hantverk flyttade när Paviken blivit för grund för båtarna. Det är absolut inget som vi vet säkert. Vad som inte nämns är att det är ett glapp på över 100 år mellan det att Paviken överges till dess att vi finner verksamhet i Västergarn. Inga som helst dokument existerar heller som visar på att Västergarn skulle ha varit något annat än en kanske interngotländsk hamn under medeltiden. Definitivt inga fjärrhandelshamn.

95. Stora Hästnäs: Här påstås åter felaktigt att bönder deltog i internationell handel under äldre medeltid. Se ovan under den allmänna texten. Hästnäs sorterade dessutom under S:t Clemens församling i Visby och *kan* ha varit ett "lantgods", likt det Helenborg Wise/Zobber nämner i sitt testamente 1364, eller en gård för en [saluman](#). Den antydda "farmansgården" är inte bara osannolik utifrån den fullständiga avsaknaden av farmän i källorna och närheten till Visby, utan också för att huset är uppfört under 1300-talet, då t o m de mest rabiata "farmanspatrioterna" räknar med den påstådda farmannahandels avklingande.

100. Bro kyrka: Här borde ett omnämnande av "det heliga korsets kyrka i Bro", som offerkyrka under medeltiden, med en relik från Kristi kors, ha varit på sin plats.

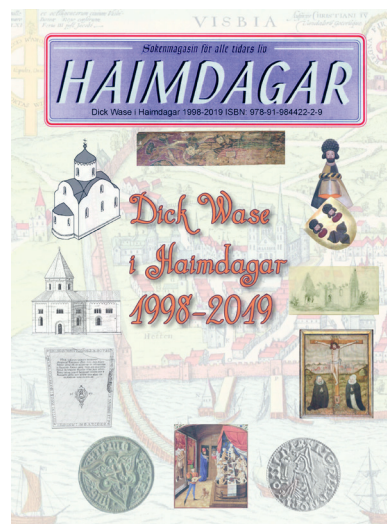
Slutomdöme

Det kan tyckas som om denna genomgång av de medeltida delarna i "UPPTÄCK GOTLAND" inte listar så avsevärt många fel och problem i texten, men det är en chimär. Tar vi t ex de enskilda platserna, så verkar ju inte kritik av 13 och invändningar mot ytterligare två inte särskilt mycket – med tanke på att skriften lyfter fram 101 platser. Men om vi ser till det totala antal platser som har medeltida anknytning – vilka med god vilja kan beräknas till 27 – så handlar det alltså om direkta felaktigheter eller brister på i princip hälften av dessa!

När det sedan gäller den sammanfattande historietexten brister den på essentiella områden: Förändringen i bildspråket på bildstenarna, den medeltida gotländska handeln, kristningen, den ekonomiska nedgången och Visborg slott. Med så mycket "errors" bara i det som gäller medeltiden måste man fråga sig: hur mycket felaktigheter och brister är det i resten av materialet?

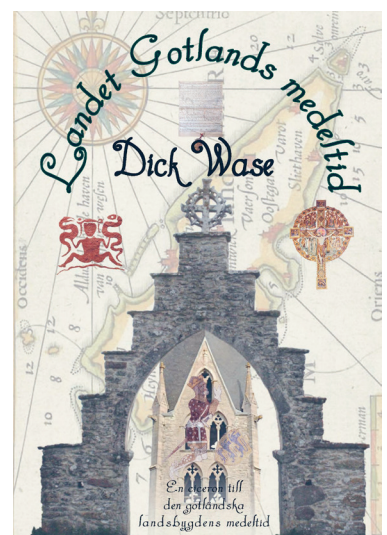
Man måste också fråga sig vilken målgrupp och vilket syfte "UPPTÄCK GOTLAND" har.

[Tillbaka till hemsidan](#)

Livet på Visborg slott, av Anders R Johansson. Den ultimata boken om den en gång stora och mäktiga borgen i Visbys sydöstra hörn.

Dick Wase i Haimdagar 1998-2019. Viktig forskning kring medeltidens Gotland.

Landet Gotlands medeltid, gotländska landsbygden på denna webbsida i bokform.

Prenummerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*. info@haimdagar.se

DE MEDELTIDA VISBYKYRKORNA

En vägledning till kyrkoruinerna och domkyrkan

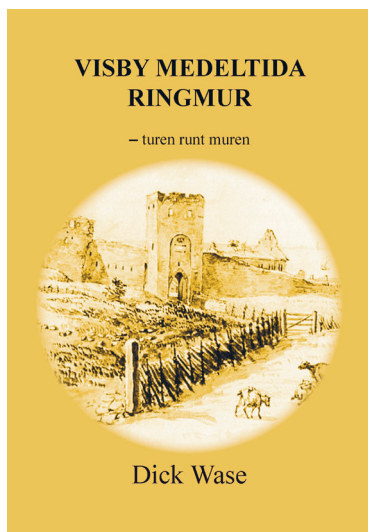
De medeltida Visbykyrkorna. Den bästa ciceronen till Visbys medeltida kyrkor.

Människornas Visby, den överlägset bästa guiden till Visbys medeltidshistoria.

Prenumerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

Visby medeltida ringmur – turen runt muren. Den bästa och mest perfekta skriften för din tur runt Visby ringmur.

Med sägner och sagor som man refererar så undrar man om det är barn man riktar sig mot, med felaktigheter och brister funderar man på om muséet ens anser sig ha ett ansvar för att leverera verkliga fakta eller bara sno ihop något som ska kunna prackas på okunniga turister? Vilket ansvar har man alltså mot dem som boken vänder sig till?

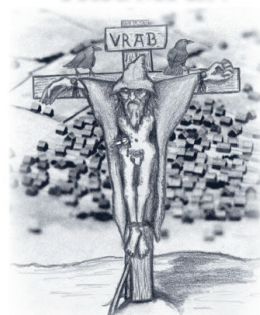
Intressant är också, att under alla dessa år, som jag riktat konstruktiv kritik mot muséet och dess utställningar, så har detta i stort sett bara bemött mig med tystnad. Jag kan inte tolka det som annat än att ingen på samma museum har kompetens för att föra en verklig vetenskaplig debatt i dessa frågor – något som jag efterlyst, men som alltid mötts med beskedet "Gotländskt arkiv är ingen debattskrift". Muséets agerande har varit minst sagt självgott under många år och gällande undersökta skrifts delar om medeltiden finns det bara en sak att säga: "**gör om, gör rätt**". Trots allt är det den gotländska medeltidshistorien som är fundamentet i t ex Visby som världsarv – och de gotländska kyrkorna är medeltida. Ni på muséet, öppna er för kritik och en historievetenskaplig dialog och göm er inte bakom "olika tolkningar" (när ni samtidigt framför vissa av dessa som rena fakta) för att undvika att föra historien framåt. Och – framför allt – inse att ni inte är ofelbara, men istället har en hel del att lära!

REFERENSER

Wase, Dick, 2020: *Dick Wase i Haimdagar 1998-2019*. Stockholm.

6

I SKUGGAN AV TRIUMFEN

En gotländsk medeltidsroman av:
DICK WASE

I skuggan av Triumfen.

Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Texter kring Gotländsk medeltid. Viktig forskning kring medeltidens Gotland.

[Tillbaka till hemsidan](#)

